

Aranäs borgruin

På fornnordiska betyder Aranäs - örnnäste, och på Isländska heter örnnäste - aranäs.

Borgen ligger vackert vid stranden av Vänern med utsikten över sjön, dess mångfald av öar är betagande.

Aranäs var förr ett av våra äldsta och förnämsta kungaslott, det byggdes på en plats där det tidigare hade stått ett hus, som troligen brunnit ned, det vittnar fynd om.

I slutet av 1100-talet uppfördes det fasta kärnhuset, det består av en granitgrund direkt på klippan, med kraftiga murar och fint huggna sandstenskvadrater försedda med en vacker sockel. Den omgivande ringmuren på ca 30 meters längd tillkom senare. Borgen i sin helhet tillkom mellan 1150 och 1304.

Bland de fynd som gjordes vid utgrävningarna, fann man bl.a. en hjälm som troligen tillhört en riddare, det verkar inte otroligt att den kan ha tillhört borgherren själv, riksmarsken och riddaren Torgil Knutsson.

År 1206 belägrades borgen och förstördes av danskarna, men återuppbyggdes vid århundrades mitt av Jöns Philipsson av folkungaätten. Torgil Knutsson påstås här ha firat sitt andra bröllop, då med Hedvig av Ravensberg. Aranäs stolta historia avslutas med en våldsam brand, kanske var kung Birger och hans båda bröder Erik och Valdemar tvungna att ta borgen med våld när de skulle fångsla Torgil, som utav Erik och Valdemar illvilligt beskylldes inför kung Birger att vara orsak till deras missämja. Birger föll för deras list och Torgil Knutsson tillfångatogs. Torgil lär ha yttrat vid fångslandet , "illa lönen i mig herre konung, mig som så troget tjänat Eder och riket, härav haven i skam så länge i leven".

Den gamle Torgil blev slagen i bojar och kastades upp på en häst, och de var hänsynslösa nog att binda hans ben under buken. Dag och natt gick färden till Stockholm i sträng kyla. 1306 blev marsken halshuggen på Södermalms galgbacke i Stockholm. Men blev med stor pompa och ståt begravnen i Gråmunkekyrkan, nuvarande Riddarholmskyrkan, vid sin frus sida. Detta dåd fick kungen bittert ångra, och hela äventyret slutade som bekant i "Håtunaleken" och Nyköpings gästabud.

För eftervärlden framstår Torgil Knutsson som ett av de sorgligaste offren för en bakslug politik, som vår historia känner. Han var en av de äldste personer som vår medeltid kan uppvisa.

Aranäs sotsvärtade ruiner skänktes av hertigarna, som fått slottet av kung Birger, till Gudhems kloster som använde det till härbärke, då det låg vid den stora riksvägen som gick fram där. Åren 1351 och 1359 omtalas det om nunnor på Aranäs och 1357 verkade abbedissan Helena Grisslarsdotter där.

Från 1366 har slottet åter gått i kronans ägo och skänktes då av kung Albrecht av Mecklenburg till hans stolte gunstling, den tyske riddaren, Ghert Snakenberg, i utbyte mot Axvalla slott. Sedan den avsatte och fågne konung Magnus blivit frigiven tog han mot ersättning till Snakenberg slottet i besittning, och höll där sitt hov, men sålde det 1371 till biskop Nils, och Skara biskopsdöme för 1000 mark. Biskopsdömet ägde Aranäs fram till reformationen 1527, då det i likhet med andra kyrkliga gods indrogs till kronan.

1567 fick Svante Sture slottet som förläning, men indrogs efter han död 1583 åter till kronan år 1584. Den 6 december 1638 köptes det av generalen och landshövdingen Olof Stake, slottet var i släkten Stakes ägo fram till 1681 då det som gammalt kronogods åter gick i kronans ägo. Det kallades sedermera för Årnäs.

1683 blev Bengt Sparre ägare, dennes svåger generalmajor C G Roos fick sen slottet i sin ägo. Han var en av Karl XII's berömda krigare, han dog på väg hem från rysk fångenskap 1722 i Finland. På Årnäs föddes sonen Axel Erik, den sedermera så bekante karolinen som räddade Karl XII vid kalabaliken i Bender ur den största livsfara. Slottet stannade i Roos ägo fram till 1749 då häradshövding C von Numers blev innehavare. År 1774 innehades det av överstelöjtnant Storckenfeldt och 1779 av kanslipresident Ulric Scheffer, efter hans död tillföll det hans styvson Magnus Brahe, denne sålde det år 1900 till kommersrådet B H Santesson.

En första utgrävning av slottet företogs år 1916 - 1923.

Enligt gamla skrifter och krönikor sägs det att Aranäs redan under hednatiden varit en kungaborg, som byggdes redan under ynglingaättens tid. Under Olof Skötkonungs tid eller i början av 1000-talet lär det ha varit i sin glans, "intet ståtligare slott hafa funnits i Norden" heter det.

År 1555 skriver Olaus Magnus i sin "Historia om de nordiska folken", icke långt ifrån skara ses ännu spår av en konungaborg benämnd Årnäs.

Då borgen troligen förstördes vid Torgil Knutssons tillfångatagande 1305 har den därefter aldrig blivit uppbyggd, utan det är endast dess ruiner som sålts och gått i arv i generationer. Naturligtvis så tillhörde det ett stort markområde till slottet och det är det som det varit värde i. I slutet på 1700-talet uppfördes den nuvarande herrgårds byggnaden strax framför den gamla borgen, det är en envåningsbyggnad i trä, på 1800-talet tillkom även två flyglar.

Under sommaren 1999- och 2000 företogs återigen utgrävningar kring Aranäs borgen och vissa intressanta fynd gjordes, fler utgrävningar är planerade till kommande somrar. Det finns en bra hemsida om dessa senare utgrävningar gör gärna ett besök på [/hem.passagen.se/lalu0144/aranas/start.htm](http://hem.passagen.se/lalu0144/aranas/start.htm).

Ett nyväckt intresse för Aranäs och dess historia har författaren Jan Guillou bidragit till, hans tre böcker om tempelriddaren Arn Magnusson utspelar sig delvis på borgen och i området kring Kinnekulle och i Skaraborg. Detta har medfört att turisttillströmningen till de platser som omnämns i hans böcker ökat lavinartat, vilket nu fått till följd att markägaren vid Aranäs vill minimera besöken vid borgen Detta beslut bör respekteras då borgen Aranäs ligger på privat mark.

Det ryktbara gästbudet på Aranäs

"Aranes thz war eth fästā ther woro the bröder alle geste, marsikm haffde them allom bundit til sin, öll ok mast miōd ok wiin wor allom mannom ther ospart hwat man talte openbart, thz kunne almogen wel forsta."

Så skildras i Erikskrönikan det ryktbara gästbudet på Aranäs år 1304.

Marsken Torgil Knutsson bodde på slottet, han var förmyndare för Magnus Ladulås söner Erik och Valdemar. Bröderna var inga såta vänner och marsken hade bestämt sig för att försöka att förena dom. Det skulle ske vid ett gästbud på Aranäs.

Gästbudet blev av och försoningen blev något av en överrumpling. Festnatten blev morgon och de båda bröderna träffades för att ha ett hemligt samtal. Detta samtal slutar med ett historiskt dokument daterat den 30 april 1304. I det lovar bröderna bl.a. att inte infinna sig vid hovet hos brodern, kung Birger, utan kallelse och ingen skulle heller sluta några utrikes förbindelser utan konungens medgivande.

Forskarna betraktar gästbudet som en händelse som fick sin upplösning i Håtunaleken och i Nyköpings gästbud. Håtunaleken kallas som bekant det tillfälle då bröderna 1306 tillfångatog kung Birger, hans drottning och åtskilliga anhängare vid Håtuna. Erik och

Valdemar var hertigar, de var avundsjuka på Birger och den konungsliga gunsten och makten. Efter Håtuna var Birger fånge i Nyköping under två år fram till år 1308. Åren gick men det blev aldrig någon fred mellan bröderna. År 1317 lockade kung Birger dem till Nyköpingshus där han lurade dem till ett gästabud. Då hade genom många och krångliga turer bröderna fått en del av det stora konungariket. Bröderna avled 1318 i Nyköping, sedan Birger satt dem i fängelse under gästabudet, troligen fick dom svälta ihjäl.

Nya fynd vid Aranäs ger borgen kunglig status

Sedan 1999 gräver arkeologer vid den gamla medeltidsborgen i Årnäs, och nu träder en ny bild av borgen fram ur historiens dunkel.

Borgen Aranäs dyker för första gången upp i skrifterna i Erikskrönikan, år 1304 bjuder marsken Tyrgils Knutsson in de stridande och kungliga bröderna Birger, Erik och Valdemar till "eth fästä" Aranäs. Borgen omnämns sedan under 1300-talet med flera olika ägare: kung, kloster, frälse och biskop.

Olaus Magnus berättar på 1500-talet att borgen låg i ruiner men påstår ändå att här skall ha funnits en av de präktigaste byggnaderna i hela Europa.

Borgruinen grävdes ut under åren 1916 till 1925 av arkeologerna Bror Schnittger och Hanna Rydh. Dessa inriktades sig då på att gräva fram murarna inom borgkullen samt att konservera dessa. Arbetet var svårt och ruinkullens jord- och stenmassor så hårda man fick använda dynamit. Delvis på grund av grävningssmetoderna hittade man inte

många fynd, men i ett tidigt skede fann man i alla fall den berömda hjälmen som kan ha tillhört borgherren själv, Tyrgils Knutsson.

Man inriktade sig på området innanför ringmuren, området utanför bedömde man som förstört, vilket senare skulle visa sig vara felaktigt.

År 1999 började man undersöka borgen igen, mycket tack vare stöd från "Harald och Gustaf Ekmans stiftelse för kulturminnesvård och miljövård". Man startade en förstudie kring Aranäsborgen med avsikt att bedöma vilka förutsättningar det fanns för att driva ett arkeologiskt, tvärvetenskapligt projekt kring borgen.

Man kunde då bland annat konstatera att det fanns lämningar bevarade utanför ringmuren, och fick då belägg för att borgområdet var betydligt större än man tidigare trott. I trädgården söder om borgen fann man lämningar av ett medeltida stenhus och en källare, området var troligen i bruk senast år 1300 vilket bevisades av ett myntfynd. Vid undersökning med georadar påträffade man stenläggningar och husgrunder och troligen har förborgen sträckt sig ända till den södra vallgraven.

I september 2000 fortsatte utgrävningarna vid borgen, man grävde då ut det påträffade stenhuset och fann här välhuggna kvaderstenarna i nedersta skiftet av väggmurarna, som var det som fanns kvar huset, runt murarna påträffade man även på rester av en stenläggning.

Man undersökte även vallgravarna, enligt gamla källor skall tre stycken ha funnits vid Aranäs, vid den norra kanten av den sydligaste vallgraven tog man upp ett provschakt och fann där en stenpackning, vilken kan hänga samman med ingången och vindbrygga till förborgen som kanske har legat här.

I parken påträffade man flera husgrunder och i öster ett stenhus vars östra gavel man frilade, längre västerut fann man lämningar av källare, allt kan ha ingått i samma byggnadslänga.

Utgrävning år 2001 av Aranäsborgen bedrevs under augusti och september, syftet med utgrävningarna var bland annat att undersöka stenhuslämningar, försöka ta reda på hur förborgen sett ut samt undersöka en del av huvudborgens borggård.

Vad hittade man då vid årets utgrävningar, och vilka slutsatser kan man dra av årets arkeologiska undersökningar av Aranäsborgen.

Helt klart är att borganläggningen har varit betydligt större och praktfullare än man förut ens kunnat ana, här har troligen funnits ett ståtligt palats som tillhörde borgherren själv.

Dolt och bortglömt i historiens dunkel framträder nu åter spåren efter forna tiders stolthet när spadar sätts i jorden och lämningar från en svunnen tid åter ser dagens ljus vid Aranäs. Samtidigt träder en helt annan bild fram av den gamla borgen när arkeologerna åter styr sina steg till det lilla samhället vid Vänerens strand, en bild som visar spår av svunnen storhet, prakt och kungamakt.

Den 13 augusti startade årets utgrävningar vid den gamla borgruinen i Årnäs, nu skulle man noggrannare undersöka de fynd och lämningar

man påträffade i fjol och även söka efter bevis som kunde stärka tidigare teorier om en ännu äldre försvarsanläggning. Och det man hittade överglänser med all säkerhet de förväntningar man hade när utgrävningarna startade 1999.

Det framstår nu ganska klart att borgen Aranäs varit avsevärt mer betydande och större än man förut ens kunnat ana, den sedan tidigare utgrävda borgruinen är endast en del i ett större borgkomplex där det ingår flera byggnader, vallgravar, torn, ringmurar, vindbryggor, avloppssystem, stenlagda borggårdar mm. Fynd av bland annat masverk (som är fint huggna stenar i komplicerade system av fönsterspröjsar i gotisk arkitektur, som bara brukar finnas i domkyrkor, kloster och kungliga palats, sällan eller aldrig har de påträffats i profana byggnader) och profiltegel påvisar att här troligen har legat ett kungapalats och att Aranäs haft status av en kungaborg.

Av de 1700 fynd som gjorts under utgrävningarna har man bland annat funnit flera svenska silvermynt (troligen penningar och halvpenningar) från slutet av 1200-talet, dessa har varit väldigt betydelsefulla för datering av det man hittat.

Arkeologerna har försökt hitta bevis för att det före denna borg skulle ha funnits en ännu äldre anläggning, kanske av trä och med anor ytterligare några hundra år tillbaka i tiden, men något sådant har man

inte kunnat bekräfta vid de utgrävningar och undersökningar som genomförts. Borgen är troligen uppförd i slutet av 1200-talet och kanske byggdes den av Birger Magnusson eller hans förmyndarregering, klart är i alla fall att rikets marsk Tyrgils Knutsson kom att residera på Aranäs

fram till den dag år 1306 då han halshöggs i Stockholm efter att ha kommit på kant med kungen och hans bröder. Att borgen skulle ha bränts ned i samband med marskens tillfångatagande, som man tidigare spekulerat i, har man heller inte hittat fynd av eller bevis på.

Av det palats som man påträffat finns endast lämningar av källarn och den magnifika och stora stentrappan som ledde dit ned. Med tanke på den påkostade trappan så är det tveksamt vad källaren kan ha

använts till, kanske har man förvarat sina dyrbaraste ägodelar i botten av palatset eller kanske har borgens finaste hästar haft sitt stall här nere. Att trappan som leder ner till källaren är så påkostad tyder på att detta har varit en mycket ståtlig byggnad.

Palatset kan ha varit en tvåvåningsbyggnad med vind och källare, trappan upp till förstavåningen har troligen gått på västra utsidan av byggnaden. Detta hus har ganska säkert varit ämnad för samhällets toppskikt, troligen ända upp till regal nivå. Palatset är samtida med själva borgen och troligen inte äldre än senare delen av 1200-talet.

Byggnaden som man tror har varit ett palats har hängt ihop med flera andra stora och välbyggda stenhus som man funnit grunder och rester av. Mellan palatset och borgen har det funnits en stor stenbelagd borggård och en avloppsränna har gått från detta område och ut i Vänerviken på den östra sidan, i denna ränna har påträffat många av de fynd som gjorts under utgrävningarna.

På den östra sidan av denna borggård har man funnit lämningar av något som kan härröra från en ringmur och ett torn, men detta är ännu oklart och inga direkta bevis finns för detta, det kan också vara rester av en pir.

Vallgravar hör ju borgar till och Aranäs har haft hela tre stycken, den första längst i söder där det troligen funnits port med vindbrygga, den mittersta ett 50-tal meter söder om palatset. Den sista vallgraven har varit stenskodd, 6,5 meter bred och 1,5 meter djup och varit belägen nära slottets ringmur ett hundratal meter norr om palatset.

Fynden och byggnadernas karaktär och klass kan liknas vid storheter som Alsö och slottet Tre Kronor. Allt tyder nu på att Aranäs har varit en av samtidens stora och förnämna kungaborgar med en betydande ställning i riket, och dess status har fått en avsevärd höjning efter den senaste utgrävningen.

Aranäs har en gång i tiden speglat sig i kunglig glans det avslöjas nu när det dolda i marken åter ser dagens ljus, vad mer döljs i jorden kring Kinnekulle, vilka hemligheter väntar på att bli upptäckta vid platser som Gum, Forsholm, Robonäs och Kleva staden, kanske får vi svar på detta vid framtida utgrävningar. Vi bor och lever i en synnerligen historiskt intressant bygd som en gång i forntiden spelat en stor roll vid bildandet av riket Sverige.